

Türkiye'nin Toplumsal Krizlerinin Bireysel Dinamikleri

Mustafa Acar*

Bu yazının konusu, bitip tükenmek bilmeyen bir sürekli krizler toplumu görüntüsü veren Türkiye'nin içine düştüğü toplumsal krizlerin bireysel dinamiklerini irdelemektir. Yazıda Türkiye'nin başını bir türlü kurtaramadığı toplumsal krizlerin asıl nedenlerinin bir anlamda *karakter zafiyeti* olarak nitelendirilebilecek, Türk toplumunda yaygın olarak gözlemlenen birtakım davranışsal özellikler ve bu özelliklerden beslenen sorun alanları olduğu görüşü ileri sürülmekte ve sözkonusu sorun alanları tartışılmaktadır.

Mahalle kahvesinden ev sohbetlerine, akademik ortamlardan yazılı ve görsel medyaya kadar her çevrede ne zaman ekonomik ve siyasal krizler tartışma konusu olsa, üç aşağı beş yukarı sorumlular bellidir: kalitesiz siyasetçi, sisteme demokrasi dışı müdahalelerde bulunan asker, yozlaşmış bürokrasi, hukuk dışı uygulamalara çanak tutan kartelci basın ve nihayet bizi bir kaşık suda boğmak isteyen dış mihraklar. Bütün bunların kuşkusuz Türkiye'nin sık sık toplumsal krizlerle çalka-

lanır hâle gelmesinde belirli ölçülerde rolü vardır. Ancak tüm bu analizlerde genellikle ihmal edilen boyut, sözkonusu bunalım ortamının doğmasında toplumda yaşayan bireylerin bireysel sorumluluklarının ne olduğudur. Bu satırların yazarına göre, sözkonusu bireysel sorumluluk sanıldığından çok daha ağırdır. Denebilir ki, yukarıda sayılan siyasetin kalitesizliği, bürokrasinin yozlaşmışlığı, askerin müdahalesi ve dış mihrakların kötü niyetli emelleri birer üstyapısal nedendir. Krizleri doğuran asıl altyapısal nedenler, toplumda yaşayan bireylerin ezici bir çoğunluğuna hâkim olan birtakım davranış bozuklukları, kısaca karakter zafiyetidir.

Sisteme dışardan yapılan müdahaleler, enflasyon lobisinin varlığı, devletin küçültülememesi, vb gibi faktörlerin önemi kuşkusuz inkâr edilemez; ancak meseleye derinden bakıldığında bu tabloyu ortaya çıkaran nihaî belirleyicilerin toplumu oluşturan bireylerde görülen birtakım davranış bozuklukları olduğunu iddia etmek mümkündür. Toplumsal krizlerimizin hangisini ele alırsak alalım, işin temeli kurcalandığı zaman, yaşanan durumun esasen temeldeki davranışsal bozuklukları-

* Yrd. Doç. Dr., Karıkkale Üniversitesi, İİBF Öğretim Üyesi.

nın birer izdüşümü olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, yazıda yaşadığımız siyasal ve ekonomik krizlerin son tahlildeki asıl belirleyici dinamikleri olan, Türk toplumunda istisna sayılamayacak sıklık ve yoğunlukta gözlenen bireysel karakter zafiyetinin unsurları tartışılacaktır¹. Türk toplumunda yaygın olarak gözlenen ve birikimsel bir süreç sonunda tüm toplum için maliyeti ağır bunalımlara yol açan davranışsal özelliklerden bazıları şu şekilde sıralanabilir.

1. Üretmeden Tüketme ve Bedelini Ödemedi Başkalarının Sırtından Geçinme Zafiyeti

Kanımcı Türk ekonomisinin krizden krize sürüklenmesine yolaçan en temel açmazların başında, millet olarak, üretmeden tüketme ya da tüketmek istediği kadar üretmeme zafına sahip olmamız gelmektedir. Gerek tarımda, gerek sanayide, gerekse hizmetler sektöründe verimlilik gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında son derece düşük düzeylerde. Çalışan kesimlerde verim düşüklüğünün yanısıra, en az bunun kadar önemli bir husus da, çalışabilir durumdaki önemli bir nüfusun fiilen hiçbir şey üretmeyen, tamamen hazırdan yiyen bir konumda olmasıdır. Birçok tarımsal sektörde yıllık fiilî çalışma süresinin bir ayı bile bulmadığı bilinmektedir. Kamu kuruluşlarında siyasî sebeplerle ciddi boyutlarda bir istihdam fazlasının bulunduğu, çalışanların bir kısmının toplam üretime hiçbir katkısının olmadığı bilinen bir başka gerçektir. Herhangi bir semtten şöyle bir geçmek, ardına kadar dolu kahvehanelerimizi, o mekânlarda çalışabilir durumdaki insanların nasıl sigara dumanıyla kendini zehirleyip, kumarla ömür tükettiğini açık biçimde gözler

önüne serecektir. Anadolu'nun birçok bölgesinde, özellikle kırsal kesimde, birçok ailenin Avrupa'daki akrabalarının gönderdiği parasal yardımlar olmasa karnını doyurmaktan aciz durumda olduğu bir başka gözlemdir. İstatistiklere bakıldığında da durum gayet açık biçimde ortadadır: Nüfus olarak Türkiye'nin üçte biri, hatta dörtte biri büyüklüğündeki birçok Avrupa ülkesi Türkiye'den çok daha fazla üretmektedir.

Okullarda öğrencilerin önemli bir bölümü kopya çekerek sınıf geçmeyi bir marifet, çalışarak not almayı âdeta bir "enayilik" olarak algılamaktadır. Dersine düzenli çalışan, derste not alıp düzenli defter tutan az sayıdaki öğrenci hakâretâmiz biçimde "inek" olarak nitelendirilmektedir. Kopya çekmek ne ahlâkî ne de hukukî yönden meşrulaştırılabilecek bir olgudur. En kestirme ifadesiyle kopya bir bilgi hırsızlığıdır; başkalarının sırtından geçinmeye, emek harcamadan bedavadan sınıf geçmeye kalkışmaktır. Yurtdışında 6 yıllık öğrencilik hayatından sonra yurda döndüğümde en şaşırtıcı gözlemlerimden biri, kopya çekme olayına bakış konusunda iki toplum arasındaki çarpıcı fark oldu. Amerika'da kopya çekmek bir öğrencinin hayatında işleyebileceği en büyük suç olup ispatlanması hâlinde öğrenci okuldan atılmaktadır. Orada kopya çekmek hiç kimsenin hiçbir şekilde meşrulaştıramayacağı, kolay kolay cesaret edemeyeceği bir olgu iken, buradaki öğrenciler arasındaki gözlemim, sanki kopya çekmenin normal bir şey olduğu, herkesin rahatça başvurabileceği, buna engel olmaya kalkışan araştırma görevlisinin ise âdeta bu hakkı gasbettiği şeklinde bir anlayışın egemen olduğu şeklindeydi. Öğrenci iken kopya çekmeyi, dolayısıyla başkalarından hırsızlık yaparak, onların sırtından geçinerek okul bitirmeyi kafaya koymuş bir insanın yarın bir kamu görevine geldiğinde dürüst, emeğinin hakkıyla geçinmek isteyen bir mentaliteye bürünmesini beklemek hiç de gerçekçi değildir.

¹ Krizlerin görünür nedenleri "Türkiye'nin Toplumsal Krizlerinin Görünür Nedenleri" başlıklı başka bir yazıda ele alınmıştır.

Üçkâğıtçı zihniyet, bedavadan geçinme, bedelini ödemedi nimetinden yararlanma anlayışı çoğumuza o kadar yerleşmiştir ki, Almanya’da bozuk parayla kola satın alınabilen makinalara buz kalıbı koyarak kola alma, Amerika’da kredi kartı sistemiyle işleyen yemekhanelerde kartı sistemden geçirmeden yemek alma, promosyon amacıyla bir defaya mahsus olmak üzere bir kişiye 1 dolara 11 CD veren müzik şirketlerinden sahte isimlerle 55 CD alma “uyanıklığı”nın Türklere gelmesi kimseyi şaşırtmamaktadır. Bu tür üçkâğıtçılık örneklerine, içerde yapılan, ipe bağlanmış jetonu havada tutarak bedava telefonla konuşma, manyetik teyp yardımıyla kontürü bitmiş karta kontür yükleme, kiremit tozunu kırmızı biber diye satma, süte su karıştırma, malın iyisini tezgâhın önüne koyup müşteriye gerideki adî malları verme, çeşitli tartı hileleri, vb. gibi daha onlarca eklenebilir. Kendisi bu tür hilelerle bu kadar içli dışlı olan insanların, siyasetçi ve bürokratin hilesiz iş yapmasını beklemesi en azından bir tutarsızlıktır.

Benzer bir başka zafiyet de, grup ya da ekip çalışmalarında çoğumuzun yükü mümkün olduğu kadar başkalarının sırtına yıkma çabası içine girmesidir. Türk toplumunda başarılı ekip çalışmalarına, herkesin yükü az çok eşit oranda paylaştığı ortak ürünler ortaya koymaya, uzun süre yürüyen başarılı ortaklıklara fazla rastlamak mümkün değildir. Üstelik kendimiz pek bir şey üretmesek de, hiç olmazsa üretenleri takdir etmek gibi bir özelliğimiz de yoktur. Yazar çizerinden hocasına, mahalle kahvesinde Türkiye kurtarma muhabbeti yapanından öğrencisine, bizde, “Aferin, bu işi çok iyi yapıyorlar, sonuna kadar kendilerine yardım edelim” türünden ifadeler pek rastlanmaz. Daha çok duyulan cümle, adamların ne kadar başarısız, yapılan işin ne kadar kalitesiz, girişimin ne kadar isabetsiz, başlatılan faaliyetin ne kadar başarısızlığa mahkum olduğu yönündedir. Çetin Al-

tan’ın yıllar önce gazetede köşesinde “Entel Olmanın Şartları” başlıklı yazısında dile getirdiği “Hiçbir şey üretmemek, üretilen hiçbir şeyi de beğenmemek” özelliği, acı olmakla birlikte, pek çoğumuzda mevcut bir özelliktir.

2. Çok Çabuk Dolduruşa Gelme Zafiyeti: Aşırı Duygusal, Fevrî Tepkiler Verme

Türk toplumu olarak taşıdığımız zafiyetlerden biri de çok çabuk dolduruşa gelme, söylentilerden kolaylıkla etkilenme ve aşırı duygusal, fevrî tepkiler verme zafiyetidir. Kamuyumuz medyanın yaptığı çoğu asılsız, abartılı ve yönlendirici yayınlardan çok çabuk etkilenmekte ve tam da bu yayınları yapan veya yaptıranların beklediği tepkiyi vermekte gecikmemektedir. Bu kadar kolaylıkla manipüle edilebilen bir kamuoyunun var olduğu bir toplumda gözlerden saklanmak istenen birtakım düzensizlikler ve hukuk dışılıklar kolaylıkla gizlenebilmekte, yapay gündemlerle kamuoyu meşgul edilebilmektedir. Kimi kritik dönemlerde, örneğin seçim öncesi dönemlerde veya bir hükümetten kurtulunmak istendiğinde ya da bir kesimin aleyhine kararlar alınmak istendiğinde, bu tür kampanyaların devreye sokulduğunu gözlemek mümkündür. Gerçi dünyanın her yerinde kitlelerin medya yoluyla manipüle edilmesi sözkonusudur. Ancak bizimki kadar kamuoyunun kolayca yönlendirilebildiği başka bir topluma tesadüf etmek zordur. Bizdeki kadar, yargıya intikal etmiş davaların basına sızdırılması, daha yargı kararını vermeden medya yoluyla yargısız infaz yapılması olgusuna rastlanmamaktadır. İşin garibi, sokakta kime sorulsa bu durumun farkında olduğunu belirtir; buna rağmen herkes, yine de, inatla ilgili medyayı takip etmeye, her yeni kampanyada kendisinden istenen tepkileri vermeye devam eder.

Birini dolduruşa getirmek, sinirlendirip saldırganlaştırmak için çoğu kez tek bir sözcük veya kısa bir ajitasyon cümlesi yetmektedir. “Falanca senin hakkında ne dedi biliyor musun? Geçen gün şöyle şöyle yapmışsın.” Türünden bir lâf bir itiş-kakış, bazan cinayete kadar varacak bir kavgayı başlatabilmektedir. Basında bir manşet, TV’de bir ilk haber kamuoyunu günlerce yönlendirebilmektedir. Verilen haberin kaynağını sormak, belirli haberlerin gündeme abartılı biçimde getirilmesinin ardında yatması muhtemel menfaat çatışmaları üzerine düşünmek, söylentilerin doğruluğunu sorgulamak çoğumuzun aklına bile gelmemektedir.

Bu fevrî tepkileri yalnızca sokaktaki sıradan vatandaş verse bir noktaya kadar anlayışla karşılamak, cehalet, bilgisizlik, eğitim görmemişlikle izah etmek mümkündür. Oysa çoğu kez bu tür duygusal ve fevrî tepkileri kelli felli, akademik ünvan sahibi, mesleğinin doruğuna gelmiş, mastır ve doktora sahibi insanlarda da aynen görmek, hatta bunları bu tür kampanyaların başını çekerken bile izlemek mümkündür. Toplumun sağduyulu davranmaya, soğukkanlı hareket etmeye, sonradan pişman olacağımız, maliyeti faydasından kat kat fazla olacak tepkiler göstermemeye davet etmesi gereken insanları yangına körükle giderken görmek, ister istemez insanı aşırı duygusallık ve fevrî tepki vermenin bir eğitim meselesi olmaktan ziyade, Türk insanının karakterinin bir parçası hâline gelmiş bir zayıflık olabileceğini düşünmeye sevk etmektedir. Şu fıkra bu özelliğimizi gayet iyi dile getirmektedir: Motoru bozulan bir uçaktan atlamaya razı etmek için hostesin bir Alman, bir Fransız, bir Türk ve bir Kürt’e sarfettiği söz şudur: Alman’a, “Herr, şu dakikada uçaktan atlamamız gerekmektedir!” Fransız’a, “Mösyö, rica etsem uçaktan atlar mıydınız acaba?” Kürt’e, “Uçaktan atlamak yasak!” Nihayet Türk’e, “Sen buradan atlayamazsın!”

3. Birbirini Çekememe Zafiyeti: Ötekine Ne Kadar Zarar Versen Kârdır Mantığı

Başka bir zafiyetimiz de birbirini çekememe zafiyetidir. Ne zaman içimizden birileri sivrilmeye başlasa, iyi bir şeyler ortaya koyarak dikkati çekse ve çevresinden destek görmeye başlasa hemen birileri ortaya çıkıp ayağına çelme takmaya başlar. Kimi gerçek, kimi yalan, ama her halükârda abartılı söylentilerle, hatta iftiralarla, ilgili kişi veya grupları yıpratma, yaptıkları başarılı çalışmalarını akamete uğratmaya çabalyoruz. Bu özelliğimizi şu fıkra son derece çarpıcı biçimde dile getiriyor.

Cehennem’de zebaniler arasında nöbet değişimi zamanı gelmiş. Etraftaki kaynar kazanlar içinde insan grupları var. Nöbeti devredecek zebani devralacak olana tembihte bulunuyor: Şu kazana dikkat et, İngilizler var, yardımlaşıp kazandan çıkmaya çalışırlar. Bu yönde bir gayret görürsen tepelerine vurup tekrar kazanın dibine gönder. Şu kazanda Fransızlar, şunda Amerikalılar, şunda da İsraililer var. Onlarda da aynı çabayı göreceksin. Dikkatli ol! Sakın dışarı çıkmalarına fırsat verme! Bu arada bir kazanı atlamış. Nöbeti devralacak zebani sormuş: Üstadım, kazanların hepsiyle ilgili bir şey söylediniz de şu kazanı atladınız, yoksa gözünüzden mi kaçtı? Öteki cevap vermiş: Hayır unutmadım. O kazanda Türkler var. Senin bir şey yapmana gerek yok; içlerinden biri dışarı çıkmaya kalksa ötekiler ayağından asılıp içeri çekiyorlar. Kazandan çıkamamaları için gerekeni kendi kendilerine zaten yapıyorlar.

4. Radikal Selefi Düşünme Zafiyeti: Kategorik Genellemeler Yapma

Sözcük dağarcığımız ve sözel kültürümüzün en zengin olduğu alanlardan biri de herhâlde kategorik genellemeler alanıdır. “Türk’e Türk’ten başka dost yoktur”dan başlayıp “Ayı derisinden post, eski düşman dost olmaz”a uzanan

birçok atasözü, özdeyiş ve deyimimiz kategorik genellemelerle doludur. Sağcılar dinleseniz solculardan adama hayır gelmeyeceğini söylerler; solcuları dinleseniz sağcıların iflâh olmayacağını söylerler. Kemalistlere göre dincilerin topunun kökü kazınmalıdır; dincilere göre Kemalistler ülkedeki tüm kötülüklerin sorumlusudurlar. Milliyetçilere göre komünistlerin tümü vatan hainidir; sosyalist eğilimli olanlara göre ülkücülerin tümü kafatasçıdır. Dindar muhafazakâr çevrelerin büyük çoğunluğuna göre AB bir Hristiyan kulübüdür, bizi içlerine hiçbir zaman almaya-caklardır. Milliyetçi-ülkücü eğilimli olanlarımıza göre dünya Türk'e düşmandır; Yunanistan ve Ermenistan başta olmak üzere tüm komşularımız bizi bir kaşık suda boğmak istemektedir. Sağcı-sölcü eğilimine bakmadan milletin yine azımsanamayacak bir bölümü Batının iki yüzlü, çifte standartçı ve Türkiye'ye düşman olduğunu düşünür. Siyasetçilerimizin ve bürokrasinin bir bölümüne göre sadece dış düşmanlarımız yoktur, içerde de rejimi yıkmak isteyen, demokrasiyi ve lâikliği ortadan kaldırmak isteyen iç düşmanlarımız vardır.

Her siyasî görüş ve her eğitim seviyesinden azımsanamayacak bir kısımımıza göre dünya aklar ve karalardan ibarettir; gri alanlar yoktur. Ezeli düşmanlarımız ve dostlarımız vardır; konjonktüre ve bizim göstereceğimiz tutuma bağlı olarak dostça veya düşmanca hareket edebilecek konjonktürel dost veya düşmanlarımız yoktur. Bizim doğrularımız vardır; bunlar dışında kalan herşey yanlıştır. Siyasetçimiz ve bürokrasimiz kategorik dost düşman ayrımı yaparken, entelektüellerimiz ve bilim adamlarımız da kategorik doğrular ve yanlışlardan sözederler. Din adamlarımızın bir kısmı Kur'an'dan insanların kapasiteleri ve çağın egemen anlayışına göre farklı anlamlar ve yorumlar çıkarabileceği gerçeğini bir kenara bırakır, Kur'an adına konuşur. Kendisinden başka herkesi içine

doldurduğu "geleneksel fıkıh" ve "din istismarcıları"ndan sözeder. Bilim adamlarımız bilimsel bilginin de insan ürünü olduğunu unuttur; bilimsel bilgilerin de doğrulanmaya ve yanlışlanmaya konu, geçici doğrular olduğu gerçeğini bir kenara bırakır; bir tarafa bilimin değişmez ezeli doğrularını, diğer tarafa ise bilim dışı herşeyi safsata kategorisine koyan kategorik genellemeler yapar. Bu zafiyetimiz o kadar ileri gider ki, sermayeyi bile renklere ayırır, yeşilini zararlı, yeşil olmayanı yararlı kategorisine koyarız. Sonuç, düşünmeden ziyade sloganlarla konuşur, konuşmak ve tartışmaktan ziyade suçlar ve birbirimizi boğazlamaya kalkışırız. Tüm dünyayı kendimize düşman gördüğümüz için de, bir türlü kendimizi güvende hissetmez, savunma harcamalarımızı düşürmeyi aklımıza bile getirmez, gergin ve tedirgin bir yaşam sürer gideriz.

5. Kural Tanımazlık: "Kurallar ve Yasalar Çiğnenmek İçindir" Mantığı

Onaylanması mümkün olmayan ve hem bireylere, hem de topluma maliyeti oldukça yüksek davranışsal zayıflıklarımızın pek çoğunun en çarpıcı biçimde yüzeye çıktığı alan hiç kuşkusuz trafiktir. İnsanlar direksiyona geçtikleri zaman âdeta bütün zafiyetleri bir bir depreşip su üstüne çıkmaktadır: kural tanımazlık, sabırsızlık, hem suçlu hem güçlü olma, başkalarına saygı göstermeme, kendisi-ninkiyile birlikte başkalarının da hayatını tehlikeye atmaktan gizil bir zevk duyma, kendisi hatalı olduğu hâlde kaba kuvvetle haklı çıkma kabadayılığı ve saymakla bitiremeyeceğiniz daha niceleri...

Pek çok iktisadî ve siyasî göstergede dünya sıralamasında oldukça gerilerdeyken her yıl trafik kazalarında ve kazalarda uğradığımız can ve mal kayıplarında tutarlı olarak dünya birincisi olmamız ne yollarımızın kalitesizliğiyle ne de kötü talihle açıklanabilir.

Dünyanın her yerinde kırmızı ışık “dur” anlamına gelir, bunu her Türk vatandaşı da bilir. Ama gelin görün ki, trafiğe çıktığınızda, sık sık adamın şöyle bir iki yanına bakıp kırmızı ışıkta basıp gittiğini görürsünüz. Dahası, bazen birileri bunu yapmadığınız için size kızar, arkadan korna çalarak durumu protesto eder. Bir dakika sabretmeyip canını tehlikeye bu kadar pervasızca atan, bu kadar açıkça kendi menfaati ve can sağlığı için konmuş kuralları çiğneyebilen bir insanın ne siyasetçiden hukuk, kanun ve kurallara saygılı olmayı bekleme ne de hukuk devleti ve hukuka saygılı toplumdan bahsetmeye hakkı vardır.

Bazen de güya kurnazlık yapayım derken insanların aptalca davrandıklarını, böylelikle hem amaçladıklarının tam tersi bir sonuca ulaşmış hem de hayatı başkaları için zorlaştırmalarına tesadüf edebilirsiniz. Adam güya birkaç metre yol kazanma uyanıklığı yaparak, durması gereken çizgide değil de birkaç metre daha ileride durur. Bu arada ışık tabelasını göremeyecek hâle geldiğinin farkında değildir ya da o kadar ilerisini düşünemeyecek kadar kapasitesizdir. Derken yeşil ışık yanar; vatandaş ışığı göremediği için uyumaya devam eder. Arkadan bağırınlar, el-kol sallayanlar ve klakson sesleri arasında nihayet uyanıp yoluna devam eder; 2 metre kazanayım derken 10 saniye trafiği geciktirip hem kendisine hem de ardında bekleyen bütün taşıtlara en az 100'er metre yol kaybettirdiğinin farkına varmadan. Bunlara, sollama yasası olan yerde araç sollamaktan, akşam uzun farları gereksiz yere yakarak karşıdan gelen aracın sürücüsünü taciz etmekten, hız limitini iki kat aşmaktan, önünüzdeki araçla aranızda koyduğunuz güvenlik mesafesine aldırmanın araya girmekten zevk alan psikopat tipleri de ekleyebilirsiniz.

Sürücülerimiz böyle de, yayalarımız çok mu farklı acaba? Maalesef, değil. Onlarda da aynı dikkatsizlik, acele edeyim derken hayatı-

nı tehlikeye atma düşüncesizliği, kendisinin güvenli için yapılmış tüp ve üst geçitleri bırakıp inatla trafiğin aktığı yoldan araçları yarararak geçme hamlığı. İki örnek: Ankara'da Atatürk Bulvarı üzerinde üst geçitler var. Birçoğunda dibindeki trafik polisinin “Sayın yayalar, lütfen üst geçidi kullanalım” uyarısına aldırılmadan her dakika inatla trafiğin aktığı yoldan karşıya geçmeye çalışanları görürsünüz. Başında polis olduğu hâlde böyle davranan insanların, polisin olmadığı yerlerde nasıl davrandığını artık siz düşünün. Bir ara internette bir resim görmüştüm; bizim yayaların trafik zafiyetini daha güzel anlatan bir resim düşünemiyorum: Üst geçitte tek başına ilerleyen bir inek, alt tarafta da yolda hızla akan bir trafikte koşar adım karşıya geçmeye çalışan bir yaya! Fazla söze ne hacet?

Yayalarla ilgili bir örnek daha: Ulus'ta Atatürk heykelinin yanındaki trafik ışıklarının çevresini 15 dakika gözleyin, göreceksiniz: Kalabalık bir yaya seli, yolun kenarında kendileri için yeşil ışığın yanmasını beklemek yerine, adım adım yola inip ilerliyorlar. Toplu olarak ilerledikleri için de trafik onları yarıp geçemiyor. Birkaç saniye içinde 4 şeritlik yolun 3'e, 2'ye, hatta 1 şeride indiğini görüyorsunuz. Sonuçta 4 şeritten birim zamanda çok daha fazla araç geçebilecekken, yayaların bu kural tanımazlık ve sürücü hakkına tecavüzü yüzünden trafik çok daha yavaş ilerliyor, hem sürücüler hem de yayalar için çekilmez bir hâl alıyor. Yaya trafiğinin yoğun olduğu bütün kavşak ve yaya geçitlerinde buna benzer kural tanımazlıklar, yanlışlıklar ve gayri medenî davranışlar gözlemlemek mümkün. Bireysel düzeydeki kurallara uymama ve başkasının hakkına saygı göstermeme davranışı sonuçta toplumsal yaşamımızı da felç ediyor.

Kural tanımazlık ve başkalarının hakkına saygı göstermeme tavrı yalnızca trafikle sınırlı değil kuşkusuz. Bir kamu kuruluşuna veya bir bankaya girdiniz; kuyruk var, sıraya

girdiniz. Bir de bakmışsınız, tekli sıra ikili, üçlü olmaya başlıyor; arkanızdaki vatandaş uyanıklık edip önünüze geçmeye çalışıyor. Doğru dürüst ne sıraya geçmeyi, ne durduğumuz sırada hakkımıza rıza göstermeyi becerebiliyoruz. Yurtdışından izne gelirken havaalanındayız. Gümrükten geçmek üzere sıraya girdik, bekliyoruz. Bizden sonra inen bir uçağın yolcuları, deyim yerindeyse bir sürünün ağıla daldığı gibi koşarak salona dalıyorlar. Girdikleri bankonun kapalı olduğunu farkedince, büyük bir pervasızlıkla, sanki biz yokmuşuz gibi, gelip önümüze ve aralara dalıyorlar. İtiraz edenlere “ne diyorsunuz siz kardeşim, ne yani” türünden Kasımpaşa kabadayısı edasıyla karşılık veriyorlar. Kabadayılık yapan tiplerden birinin annesi olduğu anlaşılan bir kadın, oğluna sıraya geçmesini tembih etmek yerine, bize dönüp “Yavrum ne olur, idare edin” diyor. Bütün bunlar gözünün önünde olup biten polis de kenarda olayları seyretmekle yetiniyor. Sıraya girme adabımız da maalesef böyle. Yıllarca yaptığınız yolculuklar sırasında başka ülkelerde böyle bir olaya tanık olmamışken, bizim memleketeye daha girer girmez havaalanında karşılaştığınız bu manzara, başkalarından işittiğiniz benzer manzaralar, Türkiye'nin ne kadar “farklı” bir memleket olduğunu bütün çıplaklığıyla göz önüne seriveriyor.

6. Sistemli Çalışma, Plân ve Program Disiplinine Sahip Olmama Zafiyeti

Yurtdışında değişik toplumsal kesimler ve azınlık grupları üzerinde gözlem yapacak kadar uzun süre yaşamış olanlar bilirler. Eğer bir toplantı veya merasim Amerikalılar veya Avrupalılar tarafından düzenleniyorsa, herkes bilir ki o toplantı zamanında başlar, zamanında biter. En kötü ihtimalle toplantının zamanında bitmeyeceği anlaşılırsa denir ki, “toplantı resmî olarak bitmiştir, isteyen kalıp devam edebilir”; böylece zamanını sadece res-

mî toplantı süresine göre ayarlayıp gelenler çıkar, zamanı olanlar da kalıp toplantıya devam edebilir. Oysa eğer sözkonusu toplantı, meselâ Türkler tarafından düzenleniyorsa, genellikle zamanından yaklaşık bir yarım saat kadar sonra başlar, ne zaman biteceği de belli olmaz. Bu konuda Türklere haksızlık etmeyelim; toplantı disiplinine uymama konusunda yalnız değillerdir, bu zafiyet doğu toplumlarının geneline hâkim olan bir zafiyettir. Uzak Doğu ülkelerinden gelenler, Ortadoğulular, Araplar, Hint altkıtasından gelenler, kısaca doğuluların çoğunluğu toplantıları zamanında başlatıp bitirememeye, plân ve program disiplinine uymama konusunda birbirlerine benzemektedirler. Dedem rahmetli, insanların bir türlü zamanında söz verdikleri şeyi yapmamalarına, randevularına hep geç gelmelerine bakar, alaylı biçimde “Müslümanlığın altıncı şartı geç kalmakmış oğlum” derdi. Bu sözün ne kadar yerinde söylenmiş bir söz olduğunu kendi yaşamımda yüzlerce kez tecrübe etmişimdir.

Arap ülkelerinde görev yapmış Amerikalılardan çok dinledim: Ramazan ayında orarlarda hayat neredeyse durur; toplantı, plân ve program disiplininden iyice uzaklaşılır; gündüz saatlerinde doğru dürüst işinin başında kimse bulunmazmış. Akşamları da tersine bol bol yiyip içmek, eğlenmek, nargile çekmek ve gece geç saatlere kadar süren sohbetler yapmak âdetmiş. Aksine gözlemi olanlar bağışlasın, ama bu durumda Ortadoğu görmüş tipik bir Amerikalının Ramazan ve oruç denince aklına uyuşukluk, hayatın akış seyrinin yavaşlaması, işlerin askıya alınması gibi olumsuzluklar geliyor. Siz istediğiniz kadar orucun bir açlık ve susuzluk olayından ibaret olmadığını, bir öz-disiplin, insanın kendini gözden geçirip yenilemesi ve eksiklerini gidererek her şeye yeni bir başlangıç yapması süreci olduğunu söyleyin, adam size mi, gördüklerine mi inansın?

Olay sadece yurtdışı gözlemleriyle sınırlı değil kuşkusuz. Siz hiç aldığı ihaleyi zamanında ve ilk ihalede karar verilen bedelle bitirip teslim eden müteahhit, taahhüt ettiği evleri zamanında bitirip teslim eden kooperatif, verilen sınav süresini yeterli bulan veya başında bir gözetmen olmadığı hâlde kopyaya tenezzül etmeyen öğrenci gördünüz mü? Gördüm diyenlere ek bir soru daha: Gördüğünüz bu güzel örnek o kategorideki toplam nüfusun yüzde kaç? Zamanında ödenmeyen çekler ve senetler, saatinde randevusuna gelmeyip buluşacağı insana önceden haber vermek zahmetinde dahi bulunmamak suretiyle kul hakkına tecavüz etmeler.. aklınıza gelebilecek çok sayıda örnekten yalnızca bazıları. Bireysel düzeydeki bu zafiyetin toplumsal düzeye yansması ise zamanında bitmeyen yatırımlar, vaktinde başlamayan görüşmeler, kaçırılan önemli toplantılar, “bugün bitmedi yarın gel” oyalamacaları, liderlerin miting alanına kendisini dinlemeye gelen vatandaşları saatlerce bekletmeleridir.

7. Tahammülsüzlük ve Hoşgörü Eksikliği

Yukarıda doğu toplumlarına hâkim olduğu belirtilen zafiyetin tamamlayıcı parçası olan bir başka zafiyet de tartışmalı toplantılarda, Batılıların aksine farklı görüş mensupları arasında hararetli atışmaların, bazen kavgaya varan ölçüde ses yükseltmelerin cereyan etmesidir. Sakince “görüşünüze katılmıyorum, ben bu konuda şöyle düşünüyorum” demesini bilmediğimiz söylenebilir. Medenî tartışma, konuşarak anlaşma kültürünün eksikliği, sorunlarımızı kavga ederek değil, oturup konuşarak, diyalog yoluyla çözme konusunda çok ciddi zaafımızın olduğu inkâr edilmez bir gerçek. Bunun en canlı örneklerinden biri de kuşkusuz partileşmenin, cepheleşmenin, kamlara bölünmenin, karşı tarafı ortadan kaldırmadan kendilerine rahat olmadığını düşünmenin egemen düşünüş biçimi olduğu Türkiye toplumu. 12 Eylül öncesini yaşayanlar bilir; farklı öğrenci, işçi veya siyasetçi grupları

arasında diyalog yoktur. Biz ve onlar ayrımı vardır; bizim olan her şey iyidir, onlara ait her şey kötüdür. Bunun tartışacak, üzerinde düşünecek bir tarafı yoktur. Yapılması gereken, kendi grubumuzun eleman sayısını artırıp kaba kuvvet toplayıp karşı tarafı gerekirse dayak yoluyla hizaya getirmek, gerekirse öldürmektir.

Gerçi 12 Eylül sonrasında (PKK dolayısıyla Doğu ve Güneydoğu dışında) fiilî çatışma durmuştur; ancak, karşı görüşteki insanları ve grupları kendileriyle oturup diyalog kurulacak, ülkenin ortak menfaatleri için işbirliği yapılacak topluluklar olarak görmek yerine, onları kendi kalıbımıza sokulması, tipimize uydurulması, olmazsa zorla susturulması gereken potansiyel düşman yığını olarak görme konusundaki derin zafiyet, hâlen ciddi biçimde varlığını sürdürmektedir. Meclis toplantılarından televizyona yansıyan görüntüler, mitinglerde ortaya konan manzaralar, basında üst düzey veya alt düzey yetkililerimizin verdiği demeçler bu anlayışın toplumsal hafızamızda ne kadar kökleşmiş bir zafiyet olduğunun işaretleriyle doludur. Televizyonlarda yapılan haber programlar, tartışmalı toplantılar hep ajitasyon doludur. Yargılar abartılı, ifadeler aşağılayıcı, yaklaşımlar rencide edici, kişilik haklarına saldıran cinsten yaklaşımlardır. Basınımızın tavrı yargılamadan infaz edicidir. Yargıya intikal etmiş davalarda bile yargı sonucunu beklemeden sanıkları mahkum eden manşetler ve haberler oldukça yaygındır. Ateşli, arenalı, teke tekli, kan ve dehşet kokan kavramlaştırmalar program isimlerine bile yansımaktadır. Diyalog ve anlaşmadan çok kavga ve polemige çağırıcı eğilimler son derece basıktır. Türkiye toplumunun bu anlayış sonucu heba ettiği toplumsal enerjinin bize verdiği zararı hiçbir dış düşmanın vermesinin mümkün olmadığı rahatlıkla iddia edilebilir.

Öğretmenimiz öğrencinin itirazına tahammül etmez ve doğruların yegâne kaynağı olarak kendini görünce, patron veya müdür

yanında çalışanların eleştirisini kaldıramayınca, baba çocuğunun konuşmasını “sen kim oluyorsun da bacak kadar boyunla benim karşında konuşuyorsun” diye bastırınca, o zaman bu süreç çeşitli aşamalarda birikerek toplumsal düzeye yansımakta, milletvekilleri Meclis’te, bürokratlar ve aydınlar basında, büyüklerimiz zirvelerde kavga etmekte, bu da topluma kriz olarak geri dönmektedir.

8. Menfaatine Düşkünlük, Bana Değmeyen Yılan Bin Yaşasın Felsefesi

Bir diğer zafiyetimiz de tehlike bizi doğrudan etkilemediği zaman görmezden gelmeyi, olan biteni sineye çekmeyi yeğlemektir. Ortada bir haksızlık vardır, bir hukuk dışılık sözkonusudur. Yapılması gereken haksızlığı yapan kim olursa olsun karşı çıkmak, haksızlığa maruz kalan kim olursa olsun onun da yanında olmaktır. Oysa çoğumuzun yaptığı şey, haksızlık doğrudan bizi hedef almadığı sürece susmak, bir kenarda oyalanıp hiçbir anormal durum yokmuş gibi davranmaktır. Daha kötüsü, belki bize dokunmazlar düşüncesiyle haksızlığı yapanlara destek olmaktır. Bu noktada sadece bir zafiyetin değil, bir feraset eksikliğinin varlığından da söz etmek gerekir. Ferasetli davranmanın gereği, eğer bugün haksızlığa birlikte karşı çıkılmazsa, yarın öbür gün, ama günün birinde mutlaka aynı haksızlığın bizi de hedef alacak olmasını önceden görmeyi ve bugün ona göre tavır almayı gerektirir. Kısa vadeli, ucuz hesaplar, kendi menfaatini koruma endişesi, yılanın belki de bize hiç zarar vermeyeceği avuntusu, sonuçta, tüm topluma ağır bir bedel ödetmektedir.

9. İştahla Başlayıp Yarıda Bırakma Zafiyeti

“Türk gibi başla, İngiliz gibi bitir” deyişini haklı çıkarırcasına, Türk insanında gözlemlenen başka bir özellik de bir işe iştahla, davulla-

zurnayla, merasimle başlayıp sonunu getirinceye kadar sabretmek, inatla işe devam etmek yerine bir süre sonra sıkılıp o işi yarıda bırakmaktır. Bireysel düzeyde böyle başlayan zafiyet, toplumsal düzeyde yarım kalan yatırımlara, bitirilmeden vazgeçilen eğitim, sağlık, sosyal güvenlik reformlarına, değişen hükümetlerle akamete uğrayan ekonomik ve siyasî reform projelerine dönüşmektedir.

10. Temizliğe Önem Vermezlik: Ben Kirleteyim Başkası Temizlesin Mantığı

İstatistiklere bakılarak denir ki, Türkiye nüfusunun %98’i Müslümandır. Çoğumuzun diline pelesenk ettiği bir de hadis vardır: “Temizlik imanın yarısıdır.” Bizim dinimizin temizliğe ne kadar önem verdiği, Müslümanın içi-dışı temiz insan demek olduğu üzerine nice nutuklar atar ya da en azından dinleriz. Oysa realite bunun tam tersine, ne içimizin ne de dışımızın yeterince temiz olduğudur. İç temizliğinin kapsamına doğruluk, dürüstlük, paylaşma, özveri gibi kavramlar girer. Bunlar kısmen öteki maddelerde değinilmiş olup burada yalnızca dış temizliğe temas edilecektir.

Çoluk-çocuk bir parka pikniğe gidiyorsanız, etrafınıza şöyle bir gözetiyorsunuz, gördüğünüz manzara iç karartıcı. İnsanlar yiyip içip eğlendikten sonra çöplerini toplayıp çöp tenekesine atmak yerine olduğu yerde bırakıp gidiyorlar. Bir süre sonra da, doğal olarak, o güzelim parklar yüzüne bakılmaz hâle geliyor. Yolda gidiyorsunuz, önünüzdeki arabanın camı açılıyor, içinden portakal kabukları, poşet, izmarit.. aklınıza ne geliyorsa pervasızca camdan dışarı, yolun ortasına atılıyor. Bu insanlar acaba yol yordam bilmez, eğitim görmemiş tipler mi diye merak edip bakıyorsunuz; öyle değil. Araba züğürt takımının kolay kolay güç yetiremeyeceği türden pahalı bir ithal araba, insanlar kravatlı, ceketli, eli-yüzü düzgün insanlar, ama temizlik ko-

nusunda ilkel toplumlara taş çıkartacak bir görgüsüzlük içindeler. Sokaklarımızın hâline bakıyorsunuz, yine içler acısı. Belediye sık sık duyuru yapıyor, çöp poşetleri akşamın belirli bir saatinde dışarı çıkarılsın, gündüz dışarı çöp bırakılmasın diye. Nedeni gayet açık: Pis kokular etrafa yayılmasın, kediler poşetleri parçalayıp mahalleyi çöplüğe çevirmesin, sıcakta üreyecek bakteriler etrafa hastalık saçmasın. Oysa insanların bir kısmı inadına söylenenin aksini yapıp mahallenin çöplüğe dönüşmesini sağlıyorlar. Sınıfa giriyorsunuz, üniversite öğrencileri, ilkokul öğrencilerine taş çıkartacak biçimde sıraların üzerini karalıyorlar, yedikleri ve içtikleri maddelerin çöplerini ortada bırakıyorlar, içtikleri sigaranın izmaritini çöp tenekesine atmak yerine, rastgele oraya buraya atıyorlar. Tüm bunlara, ötekiler kadar yaygın olmasa da, yerlere tükürme alışkanlığını da temiz toplum hayaline hiç yakışmayan bir çirkinlik olarak ekleyelim.

Kısaca toplumun hangi kesimine bakarsanız bakın, en üst düzey eğitim görmüşünden en cahiline hemen her kesim temizlik konusunda çok ciddî bir zafiyet içerisinde. Sokaklarımız pislik içinde, umumi tuvaletlerimiz yüzüne bakılır gibi değil. Oysa Paris'in, Londra'nın, Chicago'nun sokakları ve halka açık tuvaletleri bizimkilerden çok daha temiz, bakımlı. Bu durumda siz istediğiniz kadar "temizlik imanının yarısıdır" nutukları atın, temiz toplum olma hayalleri kurun, söylediklerinizin hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Eskilerin güzel deyişiyle "Ayinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz."

11. Suçu Sürekli Başkalarında Arama Kolaycılığı

Türk insanında sık gözlemlenen bir başka davranış zayıflığı da hiçbir eyleminin veya başına gelen bir belânın sorumluluğunu kendinde aramaması, sürekli suçu başkalarında

arama kolaycılığına kaçmasıdır. Hemen hiçbir kesim, olan bitenin sorumluluğunu kendinde aramamakta, herkes suçu başkalarına yükleme derdine düşmektedir. İki çocuk kavgaya etsin; ayırın ve suçun kimde olduğunu sorun, ikisi de suçu karşısındakine yükleyecektir. Haydi onlar çocuk diyelim. Aynı çocukların ana-babalarına sorun, onlar da muhtemelen suçu kendi çocuklarına değil, karşı çocuğa yükleyecektir. Yakınıınızda cereyan etmiş bir kavgaya sonunda hiç, bir tarafın "ben hatalıydım, bunu şimdi anladım, özür dilerim" dediğine şahit oldunuz mu? Çoğu kez hatasını kabul etme, yaptığı yanlışın sorumluluğunu üstlenme bir zayıflık, küçük düşürücü bir durum olarak görülmektedir. Oysa hatasını kabul etmek bir erdemdir. Bireysel düzeyde durum bu olunca ekonomik krizi yaratan siyasî kadrolarda değişiklik talebinin "surda delik açtırmam" mantığıyla reddedilmesine şaşmamak gerekir. İş sadece kendi içimizde suçu karşı tarafa atmakla kalmıyor.

Uluslararası konularda ya da etkisi ülke çapında olan konularda millet olarak da başımıza gelenlerin sorumluluğunu hep dış mihraklara, çevremizi kuşatmış düşmanlara, IMF ve Dünya Bankasına atıyoruz. Bunun en tipik örneği son yaşadığımız ekonomik krizin sorumluluğunu siyasetçilerimizin reddetmesi, çoğu kimsenin giderek olan bitenden neredeyse tümüyle IMF ve Dünya Bankasını sorumlu tutar bir tavır takınmasıdır. Hatırlanmalıdır ki, enflasyonu bir türlü düşüremeyen biziz; ihtiyaç duyduğumuz döviz girdisini sağlayacak ölçüde ihracat yapacak ve yabancı sermaye çekecek sağlıklı bir ekonomik ortam yaratamayan biziz; döviz sıkıntısına ve dış borç krizine girmemiz nedeniyle yardım talebiyle IMF'nin kapısına dayanan biziz; yıllardır özelleştirme konusunu sürüncemede bırakan biziz; devleti küçülteceğiz deyip küçültmek şöyle dursun daha da büyüten biziz; ülkeyi iç ve dış borç batağına sürükleyen bi-

ziz; ekonomik ve siyasî istikrarı bir türlü sağlayamayıp yabancı sermayeyi, hatta akıl almaz gerekçelerle yurtdışından kendi vatandaşlarımızdan gelecek sermayeyi bile ürkütüp kaçıran biziz, sonra da kalkıp IMF ve Dünya Bankasını suçluyoruz.

Kimi çevrelerin gözünde Kemal Derviş âdeta ülkeyi dışardan yönetenlerin içerdeki ajanı. Bir kez salim kafayla düşünsük, Kemal Derviş'in yapılmasını istediği değişikliklerin pek çoğunun yıllardır zaten yapmamız gerekip de yapmadığımız, söz verip de yerine getirmediğimiz, son tahlilde yapılmadıkları için ülkeyi krize sürüklemiş sorun alanları olduğunu görmemiz mümkündür. "Kamu ihalelerine şeffaflık kazandırmanın, devleti küçültmenin, bankacılık kesimine hortumlamalara fırsat vermeyecek biçimde çeki düzen vermenin, denk bütçe hedeflemenin, reel faizleri aşağı çekmenin, enflasyonu düşürmenin neresi Türkiye'nin zararınadır?" diye sorulsa, herkes zararlı yanı yoktur, yapılması gerekir diyecektir. Oysa IMF ve Kemal Derviş bunların yapılmasını istiyor diye pek çok kişi ve çevre gelişmeleri âdeta Türkiye'yi imha etme plânının bir parçası olarak görmek eğilimine girmiştir. Kendi başarısızlığımızı teslim etmek yerine, son derece rasyonel bir tavırla dünyanın bu kritik bölgesinde bir kaosa meydan vermek istemeyen ABD ile son tahlilde verdikleri paranın geri dönüşünü garanti altına almaya çalışan IMF ve Dünya Bankasını suçlayıp durmak, suçu başkalarında arama zafiyetinin toplumsal düzeye yansımış en tipik örneğidir.

Benzer bir tutum sözde Ermeni soykırımı yasa tasarılarına karşı gösterdiğimiz tepkilerde de rahatlıkla izlenebilir. ABD'deki bir avuç Ermeni seçmen çok iyi örgütlenmiş durumdadır. Ermenistan siyasî yönetimiyle de güçlü bir diyalog içinde kulis faaliyeti yapar; dünya çapında propaganda faaliyetleri düzenlerler. Akademik ortamlarda da kendi tez-

lerini anlatıp dünya kamuoyunu etkilemek için yıllardır devam eden yoğun bir çaba içerisinde dirler. Buna karşılık bizim ne ABD'de ne de Avrupa'da yeterince örgütlü olduğumuz söylenebilir. Bilimsel ve siyasî plâformlarda kendi tezimizi kanıtlamak için ciddi bir çaba içinde olduğumuz da söylenemez. Aradan bir yüzyıla yakın zaman geçmiş olduğu hâlde arşivlerimizin araştırmacıların istifadesine tam olarak açık olup olmadığı hâlâ tartışmalıdır. Üzerimize düşeni doğru dürüst yapmayız, ama sonunda Ermeni seçmenlerin yoğun çabasıyla konu Fransız ve ABD parlamenterlerinin gündemine gelince birden ateşlenir, aşırı duygusal tepkiler vermeye, bayraklar yakmaya, tehditler savurmaya ve kötü niyetli yabancıların bizi bölme emellerinden sözetmeye başlarız. Oysa yapılması gereken şey en başta Ermeni fanatiklerle Ermeni halkını birbirinden ayırmak, bir yandan dünyaya açılmak için Türkiye'ye muhtaç olan Ermenistan'la sınır kapısının açılması dahil birçok ekonomik ve diplomatik yolla iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeye çabalarırken, bir yandan da yazılı ve görsel belgelerle Avrupa ve Amerika'da her türlü bilimsel ve siyasî platformu kullanarak derdimizi anlatmak, bu arada hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde arşivlerimizi tarihçilerin ve araştırmacıların istifadesine sunarak tarihle yüzleşip bu meseleyi gündemden kalıcı olarak çıkarmaktır. Şimdiye kadar takındığımız, ortada böyle bir mesele yokmuş gibi davranan, dünya kamuoyunu etkilemek için yeterince gayret göstermeyen, söylentileri de dış mihrakların uydurması ilân eden tavırla bu meselenin çözilemeyeceği artık anlaşılmış olmalıdır.

Bu yazının konusuyla ilgili olarak vurgulanması gereken şey de, gerek bireysel, gerekse toplumsal düzeyde başımıza gelen olumsuzlukların sorumluluğunu hemen başkalarına atmadan önce bu süreçte kendi sorumluluğumuzun ne olduğu, yapabilecek durumda

olup da yapmadığımız nelerin bulunduğu üzerinde düşünmek ve varsa sorumluluğu kabul etme erdemliliğini göstermektir.

12. Kutsal Devlet Anlayışı, Aşırı Merkezizetçi, Otoriter-Paternalistik Yapı

Türk toplumunda baba, ailenin merkezî figürüdür, hep onun dediği olur. Babaya itiraz sadece çocukluk yıllarında nahoş karşılanmakla kalmaz, büyüyüp çoluk-çocuk sahibi olduktan sonra bile babaya tam itaat beklenir. Anadolu'nun kırsal kesiminde sırf bu yüzden köyünü terkedip şehirde kendine yeni bir hayat kurma fırsatını kaçırmış nice aileler vardır. Ailede kararların demokratik bir istişare mekanizmasıyla alındığı Türk toplumunda pek rastlanan bir durum değildir. Kadına söz hakkı vermek, hele çocukları dinlemek çoğu kez bir zül, küçük düşürücü bir durum kabul edilir. Babadır; döver de, sever de, o ne derse o olur.

Bireysel düzeyde babanın bu konumuna karşılık gelen toplumun merkezî kurumu da devlet ve ordudur. "Devlet baba" deyiminin dilimizde bu kadar yaygın kullanılan bir deyim olması tesadüfî değildir. Bütün toplumsal siyasî süreçler devletin, onun en merkezî unsuru olarak da askerlerin kontrolünde cereyan eder. Siyasîler ancak kendilerine çizilmiş sınırlı bir alanda çok kısıtlı bir manevra kabiliyetine sahiptirler. Hükümet olmakla iktidar olmak farklı şeylerdir. Partilerin halka açıklayıp karşılığında oy istedikleri bir programları vardır, bir de kimsenin dışına çıkmayacağı, hangi anlayışa sahip olursa olsun herkesin sürdürmek zorunda olduğu devlet politikaları. Bu politikalardan sapma olarak algılanan durumlar ortaya çıktığında gereken yapılar; daha uyumlu partilerin işbaşına gelmesi sağlanır. Son zamanlarda sık sık gündeme getirilen derin devlet kavramının ima ettiği şey budur.

Bu durum daha yeni ortaya çıkmış bir durum da değildir. Cumhuriyet bu özelliğini Osmanlı'dan devralmıştır. Devletin bekası için kardeş katline fetva alan Fatih'teki devlet anlayışı, ilmiye ve kalemiye sınıfından çok başlar yiyen, devleti herşeyin üstünde gören, ona sorgulanamaz bir kutsallık atfeden, bireyi devlete kurban eden devlet anlayışı ile bugün Türk toplumunun önemli bir kesimine egemen olan, bireyin üstünde, milletin kendisi için varolduğu devlet anlayışı aynı şeydir. Oysa bu anlayış ile modern zamanlarda yükselen bir değer olarak, bireysel hak ve özgürlükleri öne çıkaran, bireyi devlete karşı koruyan, devleti üretim alanından tamamen dışlayan, devletin fonksiyonlarını savunma, güvenlik ve adalet hizmetleriyle sınırlayan "hizmetkâr ve teknik devlet" anlayışı arasında büyük bir uçurum vardır.

Ziya Gökalp'ten Dündar Taşer'e pek çok yazımızın dile getirdiği, siyasîlerimizin bir çoğunca da paylaşılan bir görüş, Türklerin "ordu-millet" olduğudur. Ordu öteden beri toplumsal hayatta merkezî bir konumdadır. Acaba bu durum Türkler'in İslâmiyet'i kabulünden sonra mı ortaya çıkmıştır, yoksa eski Türklerde mevcut bir durum muydu? Tam olarak bilmiyorum. Bu konuda net bir şeyler söylemek kuşkusuz tarihçilerin işidir. Ancak yaptığım fikir alış-verişleri ve okumalar, Türk toplumunda ordunun merkezî konumunun İslâmiyet'ten sonra ortaya çıkan bir olgu olmayıp bu durumun eski Türklerden beri devam edeceğine işaret ediyor. Bunun iyi mi, kötü mü olduğu tartışmasını bir kenara bırakıyorum. Ancak sonuçta ortaya çıkan bürokratik-siyasî yapının seçilmişleri öne çıkaran sivil demokrasiyle, kendilerine entegre olmaya çalıştığımız Batı Avrupa demokrasileriyle pek uyuşmadığı ortada. Hâlen Genelkurmay'ın Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanıp MGK'nın kaldırılması ya da statüsünün bir danışma organına dönüştürülmesi

konusu, bilindiği üzere AB ile üyelik sürecinde en pürüzlü konuların başında gelmektedir.

13. “Sırtını Devlete Dayamak”tan Medet Umma Anlayışı

Devleti bir istihdam ve ekmek kapısı görme anlayışı toplumun önemli bir kesiminde öyle yer etmiş ki, özel sektörde iş bulmak, ya da kendi işini kurmak çoğu kişinin aklına bile gelmiyor. Devlet kapısında iş bulmak hem bir hayatını garantiye alma yolu hem de fazla sıkıntıya girmeden para kazanma biçimi oluyor. Birçok kamu kurumundan içeriye girdiğinizde, içerideki elemanların sadece bir kaçının iş yaparken, çoğunun çay-kahve sohbeti yaptıklarına şahit oluyorsunuz. Çalışmadan kazanmak, sıkıntıya girmeden karnımızı doyurmak kolayımıza geliyor. Bu anlayışın sonucu mudur bilinmez, pek çok kişi bir torpil bulup bir kamu kuruluşuna kapağı atmaya çalışıyor. Son yıllarda kamunun açtığı memurluk sınavlarına binlerce, onbinlerce başvuru yapılıyor. Yazılı sınav bir şekilde geçildikten sonra da bu kez araya bakan, milletvekili ya da bürokrat sokularak torpille iş bulma yolları deniyor. Sonuç, istihdam fazlası, üretmeden tüketen, kamu açıklarının büyümesine katkıda bulunan, vergi mükellefinin sırtına yük insanlar topluluğu. Bu bağlamda devleti bir istihdam kapısı görme ve her türlü yasal olmayan (torpil, rüşvet vb.) yolu kullanarak devlet kapısında bir iş bulma anlayışının değişmesi üretken bir toplum olmadıkça kilit bir önem taşıyor.

14. Umutsuzluk Zafiyeti: “Bir Tek Benim Gücüm Neye Yeter” Avuntusu

Kuşkusuz toplumda iyi niyetli, ahlâkî değerleri terketmemiş, bazı çarpıklıklara bulaşmak zorunda kalmışsa da, bunun en azından rahatsızlığını duyan insanlar da yok değil. Ancak bu insanların çoğuna egemen olan duy-

gu, herşeyin çok berbat bir hâl aldığı, bir tek kendisinin gücünün hiçbir şeye yetmeyeceği, bu nedenle de durumu düzeltmeye yönelik bir şey yapmaya değmeyeceği şeklinde sergilenen bir umutsuzluk. İşleri daha da berbat hâle getiren, işte herşeye rağmen dürüst kalmaya çalışan insanların umutsuzluk içinde her şeye boşvermiş hâle gelmeleridir. Oysa temel sorun, bütün bir yapının çürümesinin, bir tek bireyin çürümesiyle başladığı gibi, düzelmenin de son tahlilde bir tek bireyle başlayacağını anlaşılmamasıdır. Evet, “bir çiçekle bahar olmaz”, ama unutmayalım, “her bahar bir çiçekle başlar”.

15. Kendi Kendini Değiştirememe Zafiyeti

Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’nde yer verdiği önemli vurgu cümlecığı ile söylersek, bütün bunlardan daha elim ve daha vahim olmak üzere, bir başka zafiyetimiz de Türk toplumunun kendi kendini değiştirememe zafiyetidir. Bilebildiğim kadarıyla gerek Osmanlı’nın duraklama ve sonraki devirleri, gerekse cumhuriyet döneminde yaşadığımız ciddi değişimlerin hiçbirini kendi içsel dinamiklerimizle gerçekleştirmedik, hep dışarının teşviki ya da zorlamasıyla yaptık. Bu süreç hâlen aynı şekilde devam ediyor. Örnekler çok fazla; bir kısmını sayalım.

Batılılaşma tarihimizin dönüm noktası sayılan “Tanzimat-ı Hayriye”yi (hayırlı düzenlemeler) kendi irademizle değil, Batıların baskısıyla yaptık. Islahat Fermanı da öyle, Meşrutiyet maceralarımız da. İttihatçıların Almanlarla işbirliği yapıp Turan illerini kurtarma hayaliyle I. Dünya Savaşı’na girdik; koca bir İmparatorluğu harcadık. 1923’ten 1940’lara kadar tek partiyle idare ettik. Sovyetlerin toprak talebi olmasa NATO’ya girmeyi düşünmeyecek, NATO ülkelerinin talebi olmasa da muhtemelen çok partili demok-

rasi için daha epey bekleyecektik. Bu bağlamda bazı aydınlarımızın, “dönemin siyasîleri de aslında çok partili demokrasi düşünüyorlardı; onların ileri görüşü sayesinde bu değişimi gerçekleştirdik” şeklindeki argümanları hiç de inandırıcı değil. Gelelim daha yakın zamanlara. Apo’yu kendimiz idam cezası istemediğimiz için mi asmadık, Batının baskıları sayesinde mi, sorusunun cevabı herhâlde çok açık. Demokratik standartlar ve insan hakları konusundaki iyileştirmeler ya da iyileştirme vaatleri de buna benzer bir nitelik arz ediyor. Her ne kadar siyasîlerimiz “biz bunları Türk toplumu buna lâyık olduğu için yapıyoruz” deseler de, işin iç yüzünün böyle olmadığını düşündürecek pek çok sebep var. Geçtiğimiz dönem Türkiye’deki insan hakları standartlarının iyileştirilmesi konusunda yoğun çaba harcamış bazı milletvekillerinin yeni dönemde Meclis İnsan Hakları Komisyonu’ndan dışlanmış olması düşündürücü. Son yaşadığımız krizden çıkış için uygulanan reçete, başta “15 günde 15 yasa” olmak üzere daha birçok değişiklik de, yine IMF ve Dünya Bankası başta olmak üzere Batının baskıları sonucu gerçekleştiriliyor.

En cahilinden en alimine, bugünkü durumumuzun sorumlusu kimdir denince, ağzını açan siyasî çürümüşlükten, kalitesiz siyasetçilerden bahsetmeye başlar. Oysa bu noktada kalmayıp sorulması gereken asıl soru şudur: Bugün kendilerinden yakındığımız siyasetçileri kırk yıldır tekrar tekrar seçip başımıza lider diye kim getirdi? Hasbel kader siyasete atılmış, ağzı iyi lâf yapan, ama toplumun ufkunu açacak kapasiteden yoksun kişileri siyaset oyununun değişmez aktörleri olarak başımızda tutan kim? Bu insanlar Türk toplumunun başına gökten zembille mi indi, yoksa bu toplumda mı yetiştiler? İşin gerçeği, bireysel düzeyde kendini değiştiremeyen, yenileyemeyen, değişmeyi döneklilikle özdeşleştiren bireylerin egemen olduğu toplum, siyasî

kadrolarını da değiştirememekte, kendisine kayıtsız şartsız bağlılık bekleyen liderlerin belirdiği şahısları milletvekili olarak seçmekte, sonra da kalitesiz siyasetçilerden yakınmaktadır. Bu kısır döngüyü aşmanın yegâne yolu, bireysel düzeyde kişilerin değişen yerel ve evrensel şartlara göre kendilerini değiştirip yenileyebilmeleridir.

Bu noktada gelmesi muhtemel bir itiraz, aslında halkın siyasetçileri değiştirme yetisinin olduğu, ama sisteme yapılan demokrasi dışı müdahalelerin yeni ve kaliteli siyasetçi yetişmesi ve siyasî kadroların kendi kendine yenilenmesini engellediğidir. Bu argüman, kısaca, sorumluluğu askerî müdahalelere yüklemektedir. Gerçi askerî müdahalelerin görünmeyen faturası önemli ve araştırılmaya değer bir konudur. Ancak askerî müdahalelerin görünmeyen faturasının yüksek olduğu kabul edilse bile, yukarıdaki argümana verilecek en güzel cevap, halkın askerî müdahalelere verdiği tepkinin ne olduğunun sorulmasıdır. Müdahale geciktiği zaman âdeta generalleri göreve davet eden bir basın ve bilim adamları topluluğunun var olduğu, müdahale geldiğinde de generalleri alkışlayan, yaptıkları anayasaları ezici bir çoğunlukla onaylayan bir toplumun sonra da kalkıp askerî müdahalelerden fazlaca şikayete hakkı olmasa gerektir. Bu noktada bireyler tercihlerini netleştirmek durumundadırlar. Ya demokrasi dışı müdahalelere karşı çıkacak ve buna cesaret verici, müdahale taraftarlarına çanak tutucu tavırlardan kaçınacaksınız; dolayısıyla sorunların demokrasi içinde çözümlenmesini savunacaksınız ya da askerî müdahalelerin sistemi tıkadığı şikâyetinden vazgeçeceksiniz.

Sonuç

Bu yazıda, Türkiye’nin başını bir türlü kurtaramadığı toplumsal krizlerin asıl nedenlerinin karakter zafiyeti ortak başlığında toplanabilecek Türk toplumunda yaşayan bireyle-

rin büyük çoğunluğunda gözlemlenen birtakım davranışsal özelliklerin ve bundan beslenen birtakım sorun alanlarının var olduğu görüşü ileri sürülmekte ve sözkonusu sorun alanları irdelenmektedir. Türkiye'nin bir sürekliliği toplumsal krizler toplumu görüntüsü vermesinin görünürdeki nedenleri ekonomik ve siyasal istikrarsızlık, güven bunalımı, sisteme demokrasi dışı müdahaleler, yozlaşmış siyasal yapı, üretim yetersizliği, aşırı borçlanma, döviz darboğazı vs. olabilir. Ancak tüm bu nedenler üstyapısal bozukluklardır. Bu bozuklukların asıl nedeni, son tahlilde bu yozlaşmış yapıyı ortaya çıkaran, yolsuzluklar, hırsızlıklar, kanun ve hukuk dışılıklara yol açan asıl dinamik temeldeki karakter zafiyetidir; toplumun hemen her kesiminde gözlemlenmesi zor olmayan bireysel davranış bozuklukları ve bazı toplumsal kurumlara karşı geliştirilmiş olan, günümüz koşullarında yeniden gözden geçirilmesi gereken, yanlış bakış açısıdır. Bu temel zafiyetler arasında ilk akla gelenler arasında üretmeden tüketme kolaylığı, toplumsal yaşamın düzenli akışı için vazgeçilmez önemi olan hukukî ve ahlâkî kurallara karşı bigâne kalma, kendi görüşünün haklılığına olan kesin inanç nedeniyle karşı görüşte olanlara karşı gösterilen tahammülsüzlük, kendi menfaatine olan düzensizlikleri görmezden gelme, çevre temizliğine dikkat etmeme, sürekli suç başkalarında arama kolaylığı ve nihayet devlet ve gelenek gibi kurumlara olması gerekenin çok üstünde bir dokunulmazlık ve sorgulanamazlık atfedilmesi zaafıdır.

Bu nedenle bireyler içine düşülen toplumsal krizlerde hemen kalitesiz siyasetçi, sisteme sık sık müdahale eden demokrasi dışı iktidar odaklar ya da bizi bir kaşık suda boğmak isteyen dış mihrakları suçlamadan önce "Benim bu duruma düşülmesinde bireysel sorumluluğum nedir?" sorusunu sormalı ve işe kendilerinden başlamalıdır. Temiz top-

lum, dürüst bürokrasi, üretken sanayi ve kaliteli siyasetin egemen olduğu bir topluma kavuşmak için yapılması gereken şey, atalarımızın deyişiyle, "çuvaldızı başkalarına batırmadan önce, iğneyi kendimize batırmak"tır. Temiz toplum isteyen bireyler önce kendileri temiz olmalı; üretken toplum isteyenler önce kendileri üretmeli; kaliteli siyaset isteyenler önce kendileri işini kaliteli yapıp kaliteli siyasetçiye işbaşına getirmeyi bilmeli; çürümemiş bürokrasi isteyenler kendi menfaatlerine olduğu zaman yolsuzluk ve haksızlıkları görmezden gelmemeli; dürüstlük isteyenler de önce kendileri dürüst davranmayı bilmeli; kurallara saygı ve yasalara uyum isteyen önce kendisi kural ve yasalara uymalı, kendisine kulak verilmesini isteyen önce başkalarını dinleyerek işe başlamalı, kendisine hoşgörü ve tahammül gösterilmesini isteyen önce kendisi başkalarına tahammül ve hoşgörü göstermeyi öğrenmelidir. Aksi takdirde "Nasılsanız, öyle idare olunursunuz" hikmetli sözünün muhatabı olmak kaçınılmazdır.

Bu süreci iyi işletebilmek için kulağımıza küpe olması gereken üç altın kural şudur: (1) Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma (bunun simetriği: kendin için istediğini başkaları için de iste); (2) nasıl bulmak istiyorsan öyle bırak; (3) nasıl muamele edilmek istiyorsan öyle muamele et!

Aşağıda, internetteki bir listeden elime geçen, özü itibarıyla bu yazıda öne sürülen tezi son derece veciz biçimde dile getiren birkaç özelliğimiz sıralanmaktadır.²

² Söylemeden geçemeyeceğim: Bu yazıyı kime okutsam veya içindekileri kiminle tartışsam istisnasız hepsi, hatta "karakter zafiyeti" deyimini aşın suçlayıcı bulanları bile, temel teze katıldılar ve içeriği zenginleştiren başka örnekler anlattılar. Ne zaman yeniden gözden geçirmek üzere yazıya el atsam, yeni zafiyet alanları ekledim. Bir makale için bu kadarının yeterli olduğunu düşünüyorum ve burada kesiyorum. Okuyucularla koordinasyon mümkün olsa ve ilgilenenlerden bildikleri benzer örnekleri bizimle paylaşmalarını istesek, hacimli bir kitap oluşturacak malzemenin çıkacağından eminim.

- Tek abdestle beş vakit namaz kılmak için iki büklüm kıvranan kişi tabii ki Türk'tür.
- Desenlerini çok beğenerek aldığı yeni bir mobilyanın üstünü başka bir örtü örterek kullanan kişi Türk'tür.
- Çayı, çay tabağına döküp içen bir Türk değil midir?
- Geçirdiği bir trafik kazasından sonra kanlar içinde çıkıp çarpılmış arabasına üzülen kişi Türk'tür.
- Tüp kaçırıyor mu, kaçırıyor mu diye kibrit yakıp kontrol eden Türk'ten başkası olabilir mi?
- Yemekte eti bıçakla değil, çatalın yanıyla kesmeye çalışan bir kişi görürseniz gözlerinden öpün; o bir Türk'tür.
- Kırmızı ışıktaki durduğunuz için size ancak

bir Türk bağırabilir.

- Otoyolda, otomobilin gaz pedalına tuğla koyup, yorulmadan kullanma fikri bir Türk'ündür.
- Ancak bir Türk, Cola'yı çalkalayıp fıskırtarak asitsiz içmeyi akıl edebilir.
- Elektronik hesap makinesi ile uzaktan kumandasını naylona sarmış, üzerine de ambalaj lastiği geçirmiş birini görürseniz, hemen boynuna sarılın, Türk'tür o.
- On yıllık bir otomobilin koltuk ambalaj naylonlarını çıkarmadan kullanma becerisini, ancak Türkler gösterebilir.

Biliyorum, bu satırları okurken gevrek gevrek gülüyorsunuz. Ama, adam ne demiş biliyor musunuz: "Ne gülüyorsun, anlatmışım senin hikâyen!"

Ülkeler ve Siyasî Sistemleri

Yakında...

Mike Roskin

Ülkelerin siyasî sistemlerinin anlaşılmasında kullanılacak bir rehber ihtiyacımız var. Bu rehber aşırı ayrıntılı olmamalı, ama ülkelere siyasî rengini veren faktörlerden hiçbirini ihmal de etmemeli. Bu rehberin ölçütleri uygulandığında, öğrenciye karanlık, anlaşılmaz görünen noktalar bir bir aydınlığa çıkmalı. Ülkelerin siyasî sistemi incelenirken, sadece Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ele alınmamalı. Almanya yanında Güney Afrika, İngiltere kadar Brezilya, Çin ve Rusya'nın da siyasî sistemi incelenmeli. Böyle bir kitap nerede, dediğinizi biliyoruz. Merak etmeyin. Böyle bir kitap var. Ünlü akademisyen, usta ders kitabı yazarı Mike Roskin'den...

LiBeRtE

Kitaplığınızda Özgürlüğe Yer Açın...